

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE LITERE
CATEDRA DE LITERATURA MAGHIARĂ**

Contacte literare germano-maghiare:

Heltai Gáspár scriitor și editor

-Teză de doctorat –

Coordonator științific:

Prof. univ. Dr. Egyed Emese

Doctorand:

Szél Anita Andrea

Cluj- Napoca

2011

Contacte literare germano-maghiare: Heltai Gáspár scriitor și editor (rezumat)

CUPRINS

Cuprins	3-4
<i>I. Introducere</i>	5-11
<i>II. Cultura literelor în secolul al 16-lea</i>	12
1. Cultură și literatură	12
1.1. Despre conceptul de cultură	12-14
1.2. Concepte de literatură în secolul al 16-lea	14-17
2. Factorii care influențează conținutul analizat	18-20
3. Erudiția sașilor din Transilvania	20-23
<i>III. Heltai Gáspár – Activitatea editorială și de tipograf</i>	24-25
1. Tipăriturile maghiare vechi și semnificația lor în dezvoltarea literaturii	25-26
2. Circumstanțele și mediul răspândirii textelor în secolul al 16-lea	26-28
3. Rolul formator de cultură al tipografiei	28-33
4. Tipografia în Sibiu, Brașov și Cluj în secolul al 16-lea	33
4.1. Tipografia din Sibiu	33-40
4.2. Tipografia din Brașov	40-43
4.3. Tipografia din Cluj	43-50
4.4. Comparația celor trei tipografii din Transilvania	50-56
5. Limba și ortografia tipăriturilor maghiare vechi	56-68
6. Necesitatea analizei criteriilor de critica textului	68-70
<i>IV. Opere literare – încercari de abordare</i>	71
1. Operele lui Heltai, privire de ansamblu	71-109
2. Heltai Gáspár: <i>Imádságos könyv (1570-1571)</i>.	109-114
3. Heltai Gáspár: <i>A farkasról, vadászról és pásztorról</i>. Încercare de analiză pe baza culegerii de texte <i>Száz fabula</i>	114-121
4. Traducere, prelucrare sau operă literară individuală. Heltai Gáspár: <i>Imádságos könyv</i> și <i>Ponciánus császár históriája</i>.	121-143
5. Activitatea editorială și de traducător a lui Heltai Gáspár – aprecieri germane contemporane	143-164
<i>V. Concluzii</i>	165-167
<i>VI. Bibliografia</i>	168-180

CUVINTE CHEIE

cultură, literatură, interculturalitate, tipografii, scriitorul și editorul Heltai Gáspár, traduceri, frazeologie, religie, umanist și reformator, multilingvism, analiză germano-maghiară

SINTEZA PĂRȚILOR PRINCIPALE

Capitolul I. al tezei este destinat introducerii. În acest capitol am descris detaliat scopul tezei, metodele de cercetare, am denumit și principalele puncte pe care le-am problematizat, de asemenea tipul textelor folosite.

Cercetarea în direcția ambelor limbi a operelor scrise de autori bilingvi din Transilvania este o temă frecventă în literatura de specialitate maghiară și străină a ultimelor decenii (în cazul nostru germană), diferite ramuri ale științei se concentrează asupra cercetării pe baza diferitelor criterii aplicate pe textele autorilor germani din Transilvania, texte publicate în limba germană, maghiară și română. Scopul tezei este analiza modului în care activitatea lui Heltai Gáspár se poate discuta pe baza teoriilor interculturalității, căutând răspuns la întrebarea cum își structurează opera, cu ce elemente lingvistice și lexicale lucrează autorul, contând pe cititorii unei regiuni multietnice și multiculturale. Prelucrarea modului de scris specific lui Heltai, având ca bază teoriile de mai sus este realizată în mod incomplet în domeniile de cercetare germane și maghiare de specialitate. Scopul meu a fost prelucrarea și interpretarea textelor maghiare ale autorului de origine săsească conform ipotezei conform căreia alegerea temelor nu se întâmplă în detrimentul formei și conținutului operelor, respectiv am avut ca scop și analiza din perspectiva interculturalității, în ce măsură lexicul și ortografia operelor sunt influențate de acești factori.

Următorul pas important în analiza lexicului, a metodelor stilistice ale traducerilor din limba germană în limba maghiară a fost: am constatat, că părțile, în care pe textul maghiar se simte influența limbii materne a lui Heltai pot fi grupate după anumite criterii.

Din punctul de vedere al cercetării este totuși tot atât de important analiza epocii și operelor lui Heltai prin prisma religiei și cea a societății. Heltai Gáspár este considerat de către literatura maghiară și germană de specialitate ca fiind în primul rând reformator, fapt care ridică probleme de interpretare, deoarece autorul s-a reorientat de mai multe ori în ceea ce privește religia, iar acest fapt poate fi observat și în textele și activitatea lui tipografică. În literatura de specialitate maghiară și germană se pot observa diferențe aproape constante în descrierea, aprecierea evenimentelor religioase și sociale ale epocii lui Heltai. Cercetătoarea

germană Krista Zach de exemplu consideră, că încercările sașilor de a stabili egalitatea între sași și maghiari erau nefructuoase, pe de altă parte cercetătorul maghiar Molnár Szabolcs constată o egalitate aproape totală între sași și maghiari în epoca lui Heltai, după cum putem vedea în studiul lui la care se face referire și în teză.

În ceea ce privește criteriile de analiză, am efectuat aprecierile privind activitatea lui Heltai Gáspár mai întâi pe baza literaturii de specialitate generale, apoi a celor maghiare, iar în final bazându-mă pe studii critice germane. Ordinul menționat a fost necesar, deoarece pe parcursul analizei operelor autorului a trebuit să iau în considerare opiniile generale ale literaturii de specialitate în limba maghiară despre autor, iar mai departe, dacă analiza este de fapt despre contacte literare germano-maghiare în opera autorului. Am considerat foarte important să constat ce rol are autorul maghiar cu limba maternă săsească în literatură, în cercetările germane contemporane, astfel asigurându-mă, că cercetările germano-maghiare în cazul autorului amintit sunt îndreptățite.

Pe parcursul cercetării publicațiile originale ale lui Heltai sunt folosite de către mine paralel cu varianta lor din culegerea de texte efectuată de Molnár Szabolcs, în modul următor: în textul tezei rămâne varianta culegerii lui Molnár, deoarece acest text este mai lizibil și mai ușor de descifrat mulțumită muncii efectuate de cercetătorul amintit, totodată în notele de subsol fac referire la numerele de pagină, titlurile capitolelor, limbajul editurii originale a lui Heltai (dar în cazurile unde ortografia, conținutul textului nu diferă de textul original, nu repet citatul, ci precizez numai pagina în ediția originală). Corpul tezei rămâne astfel ușor de urmărit, iar acest fapt nu va influența în mod negativ corectitudinea și credibilitatea filologică.

În capitolul II. intitulat *Cultura literelor în secolul al 16-lea* am încercat să analizez din perspectiva conceptelor contemporane culturale și a conceptelor literare din secolul al 16-lea semnificația culturală a tipografiilor din Transilvania din secolul al 16-lea în epoca respectivă și contemporană. Am ajuns la concluzia că cele trei mari tipografii din Transilvania secolului al 16-lea, adică cea din Cluj, respectiv cele din Sibiu și Brașov se aflau în relație de complementaritate nu numai în ceea ce privește limbajul, completând astfel și semnificația activității lor, ci și din punctul de vedere al variabilității științifice a operelor tipărite. Tipografia lui Heltai Gáspár s-a concentrat asupra unor opere, tipărituri religioase, respectiv beletristice și istorice, tipografia din Sibiu a servit învățământul și administrația, și în mai mică măsură religia, iar tipografia din Brașov are în evidență tipărituri în aproape toate domeniile științifice contemporane, dar nu ajunge în nici un domeniu la o profunzime, pe care o putem vedea la tipografia clujeană a lui Heltai. Analiza erudiției săsești din Transilvania – aici înțelegem desigur operele în formă tipărită – a fost importantă, deoarece am obținut o

privire de ansamblu asupra cărților citite, incluzând nu numai pe cele din secolul al 16-lea, astfel am putut observa și niște tendințe de schimbare în atitudinea publicului cititor.

În **capitolul III** intitulat *Heltai Gáspár – Activitatea editorială și de tipograf* comparația celor trei tipografii din Transilvania a fost gândită ca o continuare a capitolului precedent, luând în considerare factori variați care au influențat activitatea acestor tipografii, respectiv consecințele acestor factori. Am analizat particularitățile conținutului și genului literar din opere concrete, respectiv principiul de activitate a tipografiilor, și am constatat că tipografia din Sibiu nu lucra cu un singur tipograf, respectiv tipul textelor editate nu era definit de personalitatea autorilor și tipografilor, ci mai degrabă de către interesele săsești, de principiul îndeplinirii datoriei față de oraș, fapt care reiese clar din tipul operelor. Tipografia din Brașov și din cea Cluj s-au format deja pe baza și în urma activității unor personalități importante, totuși tipul și limba textelor arată divergențe semnificative în cazul celor două tipografii. Ambii autori de origine săsească din Transilvania, adică Johannes Honterus din Brașov și Heltai Gáspár din Cluj au alte scopuri, și își exercită activitatea în diferite limbi (germană, respectiv maghiară), dar din concurența virtuală, de fapt inexistentă și nedovedită în secolul al 16-lea, se pare totuși că Heltai iese în avantaj, deoarece operele lui cu temă interesantă nu numai pentru filologi, ci și pentru publicul larg sunt citite și azi (mai ales *Száz fabula*), în timp ce popularitatea textelor apărute în tipografia lui Honterus s-a mai diminuat pe parcursul secolelor, fapt valabil și pentru popularitatea celor din Sibiu. Desigur o dată cu pronunțarea acestor constatări trebuie să luăm în considerare că populația sașilor (iar din secolul al 18-lea cea a șvabilor) din Transilvania și Banat s-a diminuat în mod drastic în comparație cu populația maghiară, iar literatura germană de specialitate din Germania de astăzi nu le-a acordat atenția cuvenită.

În subcapitolul *Limba și ortografia tipăriturilor maghiare vechi* m-am concentrat mai ales asupra influenței exercitate de Heltai Gáspár asupra ortografiei maghiare; rolul lui Heltai în acest domeniu a fost comparat cu cel al altor autori din epocă. Am încercat să găsec răspuns la întrebarea, datorită cărui fapt a dăinuit și era mai populară traducerea Bibliei în varianta lui Károli Gáspár și nu în cea a lui Heltai.

Partea cea mai voluminoasă și importantă a tezei o constituie capitolul cu titlul *Opere literare – încercări de abordare*, adică **capitolul IV**. Precedând analiza concretă a operelor desemnate am considerat necesar să trec în evidență unele considerații din literatura de specialitate despre operele lui Heltai, facilitând astfel clasarea locului ocupat de aceste opere în activitatea privită în ansamblu a autorului. Textele alese din opera lui Heltai și analizate mai amănunțit sunt în număr de trei, care din punctul meu de vedere s-au dovedit a fi potrivite

pentru analiza pe baza teoriei și practicii traducerilor, a lexicului și a frazeologiei, dar acest fapt nu înseamnă că în textele cu altă temă sau de alt gen literar ale autorului aceste criterii nu ar putea fi dezbătute.

Prin prisma contactelor literare germano-maghiare am căutat răspuns la relația complexă dintre limba maternă săsească al autorului și operele sale scrise în limba maghiară. Rezultatele obținute de Heltai pe tărâmul literaturii maghiare sunt subliniate și de aprecierile germane, iar limba maternă este amintită de aprecierile maghiare, rezultând din asta, că Heltai Gáspár este asimilat de ambele limbi (de istoria celor două culturi), ceea ce în cazul literaturii maghiare de specialitate este de la sine înțeles. Este îmbucurător, că nici literatura germană de specialitate nu-l exclude pe Heltai, cu toate că și-a scris operele în limba maghiară, mai mult, îl consideră tipograful cel mai important al secolului al 16-lea din Transilvania (împreună cu Johannes Honterus din Brașov).

Capitolul V. conține concluziile la care am ajuns în urma finalizării tezei. În urma analizelor efectuate pe baza operelor și activității editoriale am ajuns la concluzia că ipotezele și constatările referitoare la unele opere ale lui Heltai Gáspár, conform cărora aceste opere ar fi traduceri, nu numai în baza normelor de scriere de epocă (după care textele preluate din opere străine nu s-au catalogat drept traduceri), ci și ca rezultat al analizei stilistice și lexicale, trebuie reinterpretate, redefinite. Operele lui Heltai, datorită conținutului pot fi considerate ori traduceri, ori opere individuale, dar în ceea ce privește lexicul, textele amintesc doar în mică măsură de textele originale, chiar sunt mai reușite decât acestea.

Capitolul VI. este constituit de sursele bibliografice.

ANEXĂ LA REZUMAT

Publicații proprii aferente tezei de doctorat:

În limba maghiară:

Gottsched-Bessenyei. Dramaturgiai komparáció (Gottsched-Besenyei. Comparație dramaturgică). In: *Néző, játék, olvasó (Spectator, piesă, cititor)*, Ed. Egyed Emese, Cluj-Napoca: Kriterion, 2004. 126-135.

Írásos műveltség a XVI. századi Erdélyben (Cultura literelor în Transilvania secolului al 16-lea). In: *Volumul nr. X. al conferinței RODOSZ.* Ed. Székely Tünde, Cluj-Napoca: Clear Vision, 2009. 171-186.

Heltai Gáspár nyomdászati és írói tevékenységének német méltatásai (Considerații germane al activității editoriale și de scriitor al autorului Heltai Gáspár). In: *A fordítás kultúrája - szövegek és gyakorlatok (Cultura traducerilor – Texte și exerciții)*, Ed. Gábor Csilla – Korondi Ágnes, Cluj-Napoca: Verbum – Láthatatlan Kollégium, 2010. 345-365.

Heltai Gáspár imádságos könyve (1570-1571) (Cartea de Rugăciuni al lui Gáspár Heltai. 1570-1571). In: *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények (Studii de cercetări de lingvistică și istorie literară).* Anul LII, 1/2008 Ed. Murádin László, Cluj-Napoca: Editura Academiei Române-București, 2009. 91-94.

În limba germană:

Übersetzung, Bearbeitung oder selbständiges Werk? Das Gebetbuch und Die Geschichte des Kaisers Pontianus von Kaspar Helth (Traducere, prelucrare sau operă individuală? Cartea de Rugăciuni și Povestea Împăratului Pontianus de autorul Heltai Gáspár). In: *Zeitschrift der Germanisten Rumäniens.* Ed. Guțu, George, București: GGR & Paideia, 2009. 285-301.

Der Kulturvermittler Heltai Gáspár (Kaspar Helth). Interkulturalität und Mehrsprachigkeit in den Werken des Autors. (Heltai Gáspár (Kaspar Helth), transmițătorul între culturi. Interculturalitate și multilingvism în operele autorului). In: *Germanistik im europäischen Kontext. Zeitschrift des Departements für Deutsche Sprache und Literatur.* Vol. 3. 1/2011. Ed. Gorgoi, Lucia – Vladu, Daniela - Sánta-Jakabházi, Réka, Cluj-Napoca: Mega, 2011. 121-140.

Die drei Christinnen. Das erste ungarische Drama/The Three Christinnen Virgins. The first Hungarian Play (Cele trei fete creștine. Prima dramă maghiară). In: *Drámaszövegek metamorfózisa. Kontaktustörténetek. Vol. I Metamorphosis of (drama)texts. Stories of relation,* Ed. Egyed Emese - Bartha Katalin Ágnes - Tar Gabriella Nóra, Kolozsvár (Cluj): Erdélyi Múzeum-Egyesület 2011. 49-56.